

HABERLER

ALTAY DAĞLARINDA BULUNAN ESKİ TÜRK MEZARLARI

Rus arkeologları Moğolistan'da, Altay-Sayan dağlarında, Baykal çevrelerinde onbeş yıldanberi devam eden kazalarıyla çok eski devirlere ait kültürler meydana çıkarmaktadırlar. Bunlar arasında bilhassa Türk kültür tarihi bakımından çok önemli buluntular vardır. Hunlar devrine ait Noyon-ula kazılarının verdiği kültür andaçları ile cihanşümul önemi haiz Pazırık kültürü (bk. II. Türk Tarih Kurumu Kongresi zabıtları, s. 142) çok mühimdir.

Altay ve Sayan dağlarında 1935 den itibaren arkeolog S. V. Kiselev tarafından yapılan kazılarda milâttan önceki birinci bin yıllara ait kültürleri ihtiva eden mezarlar sırasında Kök-Türk, Uygur ve Kırgızlar tarafından kurulan Türk devletleri devrine (VII.- IX. yüzyıllara) ait birçok mezarlar keşfedilmiştir. Çok kıymetli ve ince sanat eserleri olan ölü hedyeleri arasındaki eşya üzerinde Orhon harfleriyle Türkçe yazılar bulunması bu mezarların VII.- VIII. yüzyıl Türk Aristokrasi zümresine mensup beylere (ihtimal ki *şad*'lara) ait olduğunda şüpheye yer bırakmıyor. Bu mezarlar Altay dağlarının deniz yüzünden 1900 m. yüksekliğinde vaki Kuray ovasında bulunmuştur.

S. V. Kiselev'in «Sovyet arkeoljisi» dergisinde (cilt I, sah. 282-284) yayınladığı rapora göre, kazılar Kuray ve Tuyahıt kasabaları civarında bulunan 23 tane «kurgan (taşhüyük)»lerde yapılmıştır. Bu «kurgan»ların çoğu çapı 6-7 m. olup yuvarlak tepe teşkil ediyorlar. Ölüler her hüyük altında anatoprakta yapılan çukurlara gömülmüştür; başı doğuya veya kuzeye yönelmiştir. Her mezar kısmen veya tamamen soyulmuştur. Ölü hedyeleri bakır, gümüş ve demirden yapılmış süs eşyası, silâhlar ve koşum takımıyla atlardan ibarettir. Her mezarda bir veya iki at iskeleti bulunuyor. Bazı mezarlarda atlar kütüklerden yapılmış çit içindedir. Atların bulunduğu yerde çok ince işlenmiş ve muhtelif resimler hakkedilmiş toka, levhacıklar, üzengi, gem gibi koşum takımlarından kalıntılar elde edilmiştir. Bu mezarlar arasında bir kadın mezarında bulunan el değirmeni arkeologların dikkatini çekmiştir. Ölü hedyeleri arasına konulan bu değirmen çok mükemmel yapılmıştır. Şimdiki Telengit Türklerinde kullanılan ve hâlâ kadın mezarına konulmakta olan değirmen, VII. yüzyıla ait bu değirmene nazaran çok iptidaidir. Bu değirmen, Kiselev'e göre, eski Altay'da tarım kültürünün yüksek derecede geliştiğini gösterdiği gibi, Kuray ovasında izleri bulunan muazzam sulama kanallarını tarihlendirmek meselesinin halline de yardım etmektedir.

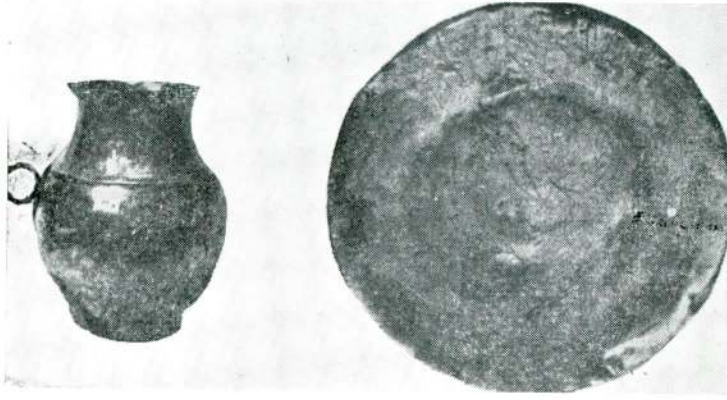
Kuray-Tuyahıt taş kurganlarından bilhassa iki tanesi çok önemlidir. Çapı 12 metre olan bir kurganın altındaki mezarda birçok eşya, gümüş desti, kemer ve koşum takımı bulunmuştur. Gümüş destinin (resim 1) dibinde, kenara, Orhon harfleriyle yazı vardır. Bu yazıda «*ür... k şadın aş ...*» kelimeleri okunmaktadır; destinin orta yerinde bir damga ve *öge* /hekim; ulusun döyüğü/ kelimesi görülüyor.

Kemer, yıldızla nebat resimleri ihtiva eden altmış beş tane gümüş toka ve levhacıklardan mürekkeptir (Resim 2). Kemerin baş tokasında Orhon harfleriyle yazılar vardır. Fakat bu yazılar epeyce silik olduğundan ancak şu sözleri okumak mümkündür: «Otçı ak kün . . . kuşağ». Akkün isim olsa gerek. Kemerde, içinde iki tane kese çakmak ve çakmak taşı, kav ve kavın ağacı kabukları bulunan bir ipek torba bağlanmıştır. Kesenin birinde üç tane insan dişi, bir de kemirici hayvan dişi bulunuyor ki diş ağrısına karşı muska olarak kullanılmıştır (Ölünün dişleri tetkik edildikten sonra müthiş diş ağrısı çekmiş olduğu anlaşılmıştır.) Tahtadan yapılmış iki bıçak kını ile bir sırada çatal ve kemikten yapılmış kamçı sapı bulunuyor. Kamçı sapında çok ince işlenmiş bir canavar ve onu kovalayan kuş resmi vardır (resim 3); daha aşağıda gümüş rozetlerle süslü gem bulunuyor. Soyguncular tam mezar çukuru üzerinden inmişler ve burada bulunan bir iskeleti tahrip etmişlerdir. İhtimal ki bu, gömülen beyin uşağının iskeleti idi. Beyin kendisi çukurun dibinde bir tekne içindedir; başı kuzeye doğru konulmuştur. Ölünün kafatası yanında halkamsı altın küpeler vardır. İpek ve yün kumaşlardan yapılan elbise kalıntıları büyük parçalar halinde muhafaza olunmuştur. Kemere ağaç kabuğundan yapılmış okluk içinde ısıklık çalan oklar, sağ kolu yanında Moğol yayı, aşık kemigi yanında çizmeden kalan tokalar ve pullar bulunuyor. Tekne yanında, ayak tarafında, dibi mahrutu şekilde bir demir kazan bulunuyor ki, İskit kazanını andırmaktadır. Aynı yerde başsız bir koyun, kütüklerinden kurulan çit içinde üç at iskeleti bulunuyor. Atların kuyrukları kuzeye yönelmiştir. Bunlardan ölüye en yakın bulunan at tam koşumlu olmuştur: gümüş gem ve eğer tezyinatı kalıntıları bu atın bulunduğu yerdedir.

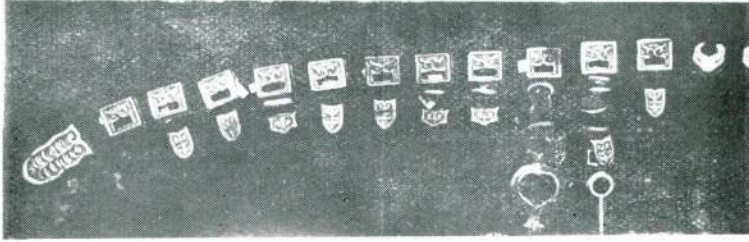
Tuyahtı denilen yerde açılan kurgandaki mezar oldukça sağlam bulunmuştur; soyguncular ancak atların bulunduğu kısma dokunmuşlardır. Mezarda, başı kuzey-doğuya yönelmiş bir erkek iskeleti bulunmuş, üzerindeki elbiselerin üç kat olduğu anlaşılmıştır: üst kat koyu kırmızı ipekten; ortada yeşilimsi ipekten, iç elbisesi de altın sarısı renginde ipek kumaştan yapılmış olduğu kalıntılardan açık görülmüştür; başının sol yanında gümüş desti vardır ki, Kuray mezarındaki destiyeye çok benzemektedir. Destinin dibinde Orhon harfleriyle yazılan bir yazı «nür katun kümüz ağı ar» okunuyor. Ölünün göğsü üzerinde, içinde üç küçük torba bulunan, bir meşin torba vardır. Küçük torbalarda çakmak, çakmak taşı, kumaş parçasına sarılı kav, üzerinde oyma süslü bulunan menşur şekilde ağaçtan dört tane figür bulunuyor. İskeletin karnı üzerine stampalı 12 tane altın toka dikilmiş kayış kemer konulmuştur (resim 4). Tencerenin sağ yanında yedi tane ok ucu, iki tane kemik yâ y kaplaması, yaylığı kemere bağlamak için kullanılan kayışın dört gümüş halkası ve tokaları. Sol elinde tahta kınılı bıçak, ayak ökçesi yanında iki tane gümüş plâka, ayak ucunda kovaya benzeyen bir kazan bulunuyor. Atların koşumları soyulmuş, ancak gemden ve eğerden parçalar kalmıştır.

S. V. Kiselev'in idare ettiği bu arkeoloji heyeti Orhon harfleriyle yazılı ve şimdiye kadar meçhul kalmış birçok kitabeler de bulmuştur.

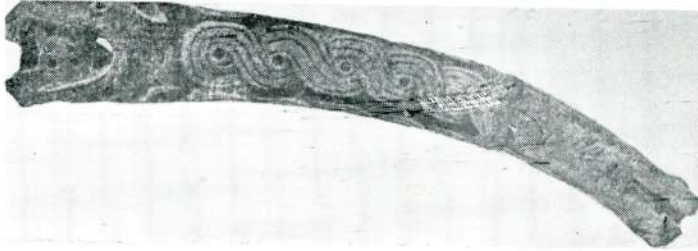
ABDÜLKADİR İNAN

Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Altay dağlarında bulunan türk mezarlarından çıkan eşya.

